

สภาพทั่วไปที่มีผลต่อพระราชดำริในการปกครองประเทศ

เพื่อที่จะศึกษาแนวพระราชดำริทางค่านพระพุทธรศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีผลต่อการดำเนินการปกครองประเทศนั้น จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงสภาพทั่ว ๆ ไปทางค่านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและปัจจัยที่ผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำพุทธศาสนามาใช้เป็นกุศโลบายให้เกิดผลดีต่อการปกครองประเทศ

สภาพทางเศรษฐกิจ

สืบเนื่องมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นอารยประเทศ ได้มีการพัฒนาโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวางนโยบายปรับปรุงประเทศเพื่อให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น แต่ก็ต้องประสบปัญหาในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น การคุกคามและถูกจำกัดด้วยสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก นอกจากนั้นรัฐบาลยังต้องประสบปัญหาในการจัดสรรเงินแผ่นดินในการบำรุงพัฒนากิจการต่าง ๆ ซึ่งปัญหาพื้นฐานที่ทำให้เกิดการขาดแคลนเงินแผ่นดินทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือความตกต่ำของรายได้และการขยายตัวของรายจ่าย

ความตกต่ำของรายได้

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม จำนวนประชากรที่เป็นชาวนาได้เพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจมากที่สุด¹ ดังนั้นเงินรายได้

¹James C. Ingram, Economic change in Thailand since 1850
California : Standford University Press, 1955), p. 37.

ส่วนใหญ่ของประเทศย่อมจะต้องขึ้นอยู่กับ การทำนา แต่เนื่องจากในรัชสมัยของพระ-
สมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้าตกต่ำทั่วโลก¹ และจากการเปลี่ยนแปลง
ระบบมาตรฐานเงินมาเป็นมาตรฐานทองคำในระยะแรก ซึ่งยังไม่ได้กำหนดอัตราการ
แลกเปลี่ยนไว้แน่นอน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2451 ทำให้ราคาข้าวต้องตกต่ำลง ประกอบ
กับผลผลิตที่ได้น้อย เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศไม่อำนวยให้แก่การทำนาในช่วง พ.ศ.
2450-2454² นอกจากนั้นยังเป็นผลสืบเนื่องจากการเกิดภาวะน้ำท่วมเมื่อ พ.ศ.
2460 และฝนแล้งติดต่อกันถึง 3 ปี³ ทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวที่จะใช้ในการบริโภค
ภายในประเทศในระยะต่อมา ไม่เพียงแต่เท่านั้น รัฐบาลยังต้องรับภาระจ่ายเงินช่วย-
เหลือชาวนาที่ได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาตินี้ด้วย และเงินรายได้ของรัฐบาลที่
ลดลงไปจากเดิมเกือบ 10 ล้านบาท เมื่อรวบรวมรายจ่ายของรัฐบาลที่ต้องจ่ายช่วย
เหลือชาวนา ช่วยเหลือค่าข้าวราชการชั้นยุบย้อยที่ต้องประสบกับภาวะค่าครองชีพสูง
รวมทั้งรายจ่ายอื่น ๆ แล้วรัฐบาลต้องจ่ายเงินมากกว่างบประมาณถึง 4 ล้านบาท ทำ
ให้งบประมาณปี พ.ศ. 2463 ต้องขาดดุลย์เป็นปีแรกหลังจากที่ได้มีการเกินดุลย์อย่าง
มากในระยะ 8 ปีที่ผ่านมา⁴ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีชาวต่างประเทศเข้ามาจับตมทา
ในค่านอุตสาหกรรม การตลาด การค้า และการธนาคาร รวมถึงการค้าขายกับ
ต่างประเทศ แต่ผลจากสนธิสัญญาบาวริงได้จำกัดอัตราภาษีศุลกากร ทำให้รายได้
ของรัฐในการที่จะได้จากการค้าขายกับต่างประเทศลดลงอีกเป็นจำนวนมาก

¹ พระยาสุรียานุวัตร, เศรษฐวิทยาชั้นต้น เล่ม 1 (พระนคร : โรงพิมพ์
นิติสาส์น, 2479), หน้า 169.

² James C. Ingram, Economic change in Thailand since 1850, p.83.

³ จมื่นอมรัตนารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจดำดั่งในพระบาท-
สมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระบรมราโชบายทางการเมือง..., หน้า 10.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ค.8.2/14 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 160/17617 เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2464.

การขยายตัวของเงินรายจ่าย

การขยายตัวของเงินรายจ่ายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่รัฐไม่สามารถหาหนทางเพิ่มรายได้ และไม่สามารถที่จะวางมาตรการที่จะทอนรายจ่ายของรัฐได้ อันเป็นเป้าหมายสำคัญในการแก้ไขภาวะขาดแคลนเงินสำหรับการใช้จ่ายของรัฐ สาเหตุสำคัญคือกรณีที่เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่สามารถสกัดกั้นการใช้จ่ายเงินอย่างฟุ่มเฟือยภายในราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเพิ่มมากขึ้น ทั้ง ๆ ที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินในกรมพระคลังข้างที่เมื่อ พ.ศ. 2464-2465

ความฟุ่มเฟือยภายในราชสำนักคงเริ่มมีมาตั้งแต่ต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว คงจะเห็นได้จากปฏิกริยาของพวกกบฏกลุ่มข้าราชการทหารและพลเรือน เมื่อ พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) ซึ่งนอกจากแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจสภาพเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจ ความล้มเหลวในการปกครองซึ่งไม่เชื่ออำนาจต่อการพัฒนาประเทศแล้ว ยังชี้ให้เห็นปฏิกริยาตอบโต้ โดยเฉพาะในด้านการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยภายในราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย¹ จุดชนวนที่นำไปสู่การโจมตีของคณะผู้ก่อการมากที่สุด ก็คือ การจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นซึ่งคณะผู้ก่อการกบฏ ร.ศ. 130 เห็นว่าไม่มีความสำคัญต่อประเทศประการใดในเมื่อมีกองทัพของชาติอยู่แล้ว² ซึ่งเท่ากับเป็นการตั้งหน่วยงานที่ซับซ้อนและจะต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นอีก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้จ่ายเงินแผ่นดินไปกับกิจการต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น กองเสือป่า ลูกเสือชนานี้ จนถึงกับกรมพระจันทบุรีนฤนาถเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ไม่เห็นด้วยในการใช้จ่ายพระราชทรัพย์จำนวนมาก

¹พรเพ็ญ สันตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 180.

²ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130 พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คมกั๊ว, 2515), หน้า 4-5.

... กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีพระคลังมหาสมบัติทรงขึ้นแข็ง และไม่โอนอ่อนยอมตามพระราชประสงค์ในการใช้จ่ายเงินแผ่นดินอยู่เสมอ ถึงขั้นพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงขอกราบถวายบังคมทูลลาออก ก็คือกรณีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จประพาสญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. 2463 และขอเบิกเงินแผ่นดินเพื่อนำไปซื้อหนังสือของราชสำนักเมื่อ พ.ศ. 2464-2465¹

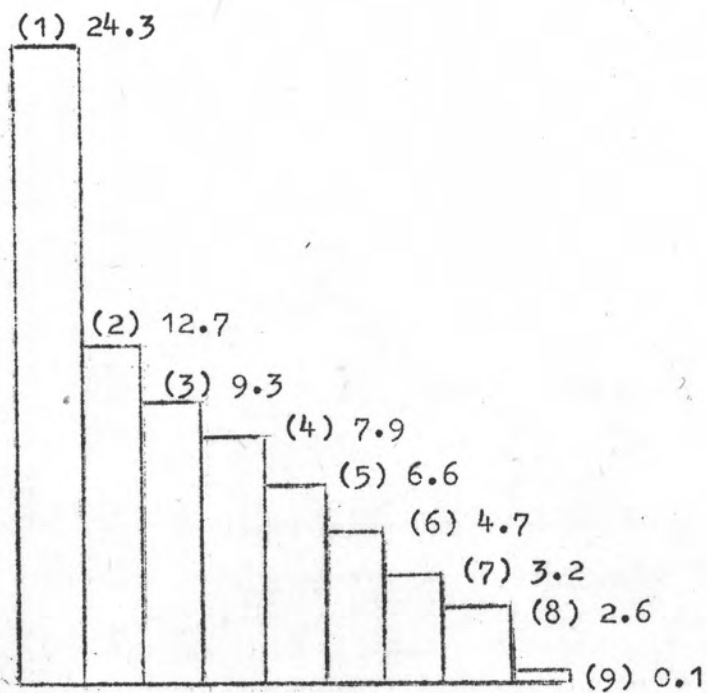
ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งในเรื่องการใช้จ่ายเงินแผ่นดินของราชสำนัก ซึ่งกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้รับความที่เป็นการเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ รับผิดชอบต่อการเงินแผ่นดิน อย่างไรก็ตาม เมื่อทรงมีพระราชประสงค์ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ไม่มีสิทธิอันใดเลยที่จะวินิจฉัยเด็ดขาดทางใดทางหนึ่ง²

นอกจากมีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในราชสำนัก เกิดเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจแล้ว อาจพิจารณางบประมาณการใช้จ่ายจากแผนภูมิการใช้จ่ายทางด้านอื่น ๆ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก³

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 บ.1.1/3 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ร.6 ค.4/12 พระราชหัตถเลขา (ลับ) ทูลกรมพระจันทบุรีนฤนาถ 28 ธันวาคม 2464.

³ กรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง, รายงานและงบประมาณปี พ.ศ. 2453-2468.

1. การป้องกันประเทศ
2. การปกครอง
3. การคมนาคม
4. การรักษาความสงบภายใน
5. การจัดเก็บภาษีอากร
6. การยุติธรรม
7. การเกษตรกรรม
8. การศึกษา
9. การพาณิชย์

ในขณะที่การใช้จ่ายเงินแผ่นดินของรัฐบาลเพิ่มจำนวนมากขึ้น เป็นเวลาเดียวกับที่รัฐบาลได้ใช้งบประมาณจำนวนมากในด้านการป้องกันประเทศ ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อการใช้จ่ายเงินในด้านอื่น ๆ

ในระยะปี พ.ศ. 2455-2465 มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหาร การปกครองส่วนกลางโดยมีการจัดแบ่งหน้าที่ของหน่วยงานในกระทรวงต่าง ๆ เสียใหม่

เพื่อให้เหมาะสมกับกิจการงานกระทรวงที่สำคัญต่อเศรษฐกิจ เช่น การปรับปรุงหน่วยงานในกระทรวงเกษตรธิการ¹ ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ยังต้องประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม และยังไม่มีการขยายตัวผลิตภัณฑ์ผลอย่างอื่น เพื่อส่งเป็นสินค้าออกนํารายได้ให้แก่ประเทศนอกจากข้าว วิธีการผลิตยังคงเป็นแบบเก่า ขาดเงินทุนและไม่มีการใช้เทคนิคใหม่ ๆ ที่จะขยายผลผลิตให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพดีขึ้น นับเป็นจุดอ่อนของระบบเศรษฐกิจ เกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางเศรษฐกิจในครั้งนี้ทำให้เห็นว่รัฐบาลกำลังเริ่มตระหนักถึงความสำคัญและมีโอกาสมากขึ้นที่จะพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตรและการพาณิชย์ อันเป็นสิ่งสำคัญต่อสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศ

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าการขยายตัวของรายจ่ายของแผ่นดินเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเกินกว่าอัตราการขยายตัวของเงินรายได้ โดยเฉพาะในช่วงตอนปลายของรัชกาล ฐานะการเงินของประเทศอยู่ในขั้นตกต่ำอย่างที่สุด จึงนับเป็นผลร้ายต่อฐานะการคลังของประเทศในภายหลัง ถึงแม้ว่าจะมีการแก้ปัญหาโดยการตัดทอนรายจ่ายต่าง ๆ ลงก็ตาม แต่ไม่อาจทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นแต่อย่างใด

นอกจากนั้นรัฐบาลยังไม่ต้องการที่จะให้ชาวต่างประเทศเข้ามาพัวพันกับกิจการภายในของประเทศ กล่าวคือ รัฐบาลพยายามปิดกั้นมิให้ชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศ ทั้งนี้เพื่อการป้องกันการแข่งขันทางด้านการเมือง ดังจะเห็นได้จากกรณีที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศในสมัยนั้นได้บันทึกแสดงความเห็นไว้ว่า

¹ทองใบ วงศ์เศรษฐ์, "ประวัติศาสตร์การปกครองของไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2505), หน้า 120-121.

... ความหวาดหวั่นต่อการแทรกแซงของมหาอำนาจตะวันตก มิได้มีอิทธิพลครอบคลุมประเทศไทยเพียงเฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ แต่ยังคงสืบต่อมาและมากขึ้นในรัชกาลที่ 6 การเร่งขยายตัวทางกำลังทหารเป็นนโยบายซึ่งแสดงให้เห็นถึงท่าทีของรัฐบาลที่มีต่อประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้เป็นอย่างดี และก็เช่นเดียวกันรัฐบาลยังคงยึดถือนโยบายที่ไม่ส่งเสริมการลงทุนของชาวต่างประเทศ¹

นโยบายดังกล่าวนี้ เป็นอุปสรรคต่อการลงทุนของต่างประเทศที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ แต่จากประสบการณ์และภาวะแวดล้อมของประเทศไทยในขณะนั้น เป็นที่ประจักษ์แก่รัฐบาลว่าประเทศไทยยังมีไค้อยู่ในฐานะอันปลอดภัย อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกที่เคยดำเนินมาแล้ว ยังคงดำเนินต่อไป แม้ว่าการแข่งขันกันขยายตัวทางกำลังทหารของมหาอำนาจได้เปลี่ยนมาเป็นแข่งขันกันขยายตัวทางเศรษฐกิจแล้วก็ตาม รัฐบาลก็ยังไม่แน่ใจว่าจะไม่เป็นการนำไปสู่การแทรกแซงทางการเมืองในที่สุด²

สำหรับอุปสรรคในการลงทุนภายในประเทศนั้น รัฐบาลต้องประสบปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ จากสภาพอาชีพและสังคมของคนไทย ประชาชนตกอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถลงทุนในด้านการค้าได้ เพราะขาดความชำนาญและทัศนคติของคนในสังคมไทย ซึ่งยกย่องอาชีพที่มีสถานภาพทางการงานนั้นคือ อาชีพรับราชการมากกว่าการแสวงหาความก้าวหน้าจากการลงทุนทางด้านเศรษฐกิจ นับเป็นเครื่องขัดกั้นทางเศรษฐกิจ³ และเมื่อมีการติดต่อกับประเทศตะวันตกมากขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 มีผลทำให้ค่านิยมทางวัฒนธรรมและความเป็นอยู่แบบตะวันตกได้เข้าครอบคลุมนโยบายการดำเนินชีวิตของคนไทยโดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษา สังคมเปลี่ยนจาก

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ต-35 ย่อหนังสือแผนกต่างประเทศ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2466.

² พรเพ็ญ ฮันตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว...", หน้า 71.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

ระบบศักดินา มาผสมผสานกับระบบการค้าเสรีที่มีแต่ชาวต่างชาติเป็นเจ้าของเงินทุน¹ ฉะนั้นฐานะความเป็นอยู่และค่านิยมที่ข้าราชการได้รับในสังคมยิ่งกลายเป็นอาชีพที่ดึงดูดความสนใจของประชาชนและทำให้ยึดมั่นยิ่งขึ้นต่อการรับราชการ ความคิดที่จะลงทุนในด้านการค้าขายของคนไทยจึงยิ่งห่างออกไปทุกที² โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบว่าชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจของไทยแทบทุกด้าน อาชีพต่าง ๆ ได้ตกอยู่ในมือชาวจีน ทำให้การร่วมมือของพ่อค้าชาวจีนมีผลกระทบกระเทือนต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของไทย เช่นในปี พ.ศ. 2453 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนและพ่อค้าชาวจีนได้นักหยุดงานและการค้าขายเป็นเวลา 3 - 5 วัน เพื่อคัดค้านคำสั่งของรัฐบาลที่เพิ่มภาษีเงินรัษฎูปการ การนัดหยุดงานครั้งนี้ทำให้คนไทยเดือดร้อนกันมาก* ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์จึงทรงพยายามเตือนให้ประชาชนคนไทยได้ตระหนักถึงภัยจากชาวจีน ดังจะเห็นได้จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง "ยิวแห่งบูรพาทิศ" ของพระองค์

สภาพทางการเมือง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีแนวพระบรมราโชบายเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ คือการปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาประเทศ โดยทรงมีพระราชปณิธานว่า "ฉันหวังว่าจะมีชีวิตอยู่นานพอที่จะได้เห็นประเทศสยามได้เข้าร่วมในหมู่ชาติต่าง ๆ โดยได้รับเกียรติและความเสมอภาคตาม

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทย" อักษรศาสตร์-
พิจารณา ปีที่ 1 ฉบับที่ 9 (กุมภาพันธ์ 2517), หน้า 42-50.

² H.D. Ever and T.H. Silock, "Elites and Selection, Thailand : Social and Economic Study", p. 88.

* คุรุยาละเอียคใน พลกุล อังกินันท์, "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (นครหลวง : ประจักษ์การพิมพ์, 2515).

ความหมายของคำนั้นทุกประการ"¹

จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับการศึกษามาจากตะวันตก เป็นระยะเวลาจนถึง 9 ปี และหลังจากสำเร็จแล้วพระองค์ได้เสด็จกลับประเทศไทยในปี พ.ศ. 2445 ในช่วงระยะเวลา 8 ปี ที่ประทับอยู่ในเมืองไทยในฐานะสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชนั้น พระองค์ทรงมีเวลามากพอที่จะเปรียบเทียบสถานการณ์ในเมืองไทยกับสถานการณ์ที่ทรงได้รับรู้มาจากประเทศอังกฤษ ทำให้ทรงมีพระราชประสงค์ลัทธิชาตินิยมมาใช้ในประเทศไทยโดยทรงมีความเชื่อมั่นว่า โรคร้ายแรงที่สำคัญในสังคมคือการขาดเจตนาร่วมกันในหมู่ประชาชน² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่าการปฏิรูปต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำไว้นั้น เป็นเพียงการปฏิรูปให้โครงสร้างทางด้านการปกครองดีขึ้นเท่านั้น แต่ไม่ได้แก้ปัญหาคือการขาดความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ในการที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีนโยบายที่จะทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมให้แน่นแฟ้นขึ้นโดยใช่ "ลัทธิชาตินิยม"

ชาตินิยม หมายถึงการรักชาติ การภักดีต่อประเทศชาติและหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกับตน เป็นการแสดงออกหรือการปฏิบัติตนในชาติโดยส่วนตนหรือส่วนรวม เพื่อแสดงพลังต่อต้านศัตรูของชาติ รักษาอำนาจอธิปไตย และเกียรติภูมิของชาติ ตลอดจนความปรารถนาจะให้ความช่วยเหลือและต้อนรับบุคคลในหมู่ชนชาติเดียวกัน

¹ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 587.

² ยุกา ชมจันทร์, "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3 : 27 เมษายน-มิถุนายน, 2519, หน้า 28.

การเสียดสละทรัพย์สิน แรงงาน ศักดิ์ปัญญา และชีวิตเพื่อเป็นชาติพลี¹

ลักษณะในทางพื้นฐานของความเข้าใจและความรู้สึกของคนในเรื่องชาตินิยมนี้สามารถแยกความสำคัญและความหมายของคำว่า "ชาตินิยม" ออกเป็น 2 นัย คือ ความหมายในส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองคือส่วนที่เกิดเป็นความรักชาติบ้านเมือง และการป้องกันประเทศ ส่วนอีกนัยหนึ่งเป็นความหมายในแง่เศรษฐกิจ นั่นคือพยายามสร้างชาติให้มีกำลังแข็งแรงและเจริญมั่งคั่งโดยผลิตกรรม ดังนั้นคำนิยามของคำว่า "ชาตินิยม" จึงมีความหมายแตกต่างกันออกไป แต่เป้าหมายมีลักษณะเหมือนกัน คือ เน้นความสำคัญของชาติเหนือสิ่งใด ๆ²

ในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ประเทศจะมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาตินั้น ประชาชนต้องมีอุดมการณ์เพื่อเป็นพลังช่วยกระตุ้นให้ประชาชนกระทำการต่าง ๆ เพื่อความก้าวหน้า³ ทรงสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมอันประกอบด้วยความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ทรงรับแนวพระราชดำรินี้มาจากคำขวัญที่ชาวอังกฤษยึดคือ คือ พระผู้เป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศชาติ⁴

¹ไพฑูริย์ เจ๊ะแสด, "นโยบายชาตินิยมของไทยระหว่าง พ.ศ. 2481-2488" (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522), บทนำ, หน้า 8.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³มีทนา เกษกมล, "การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 14 เล่ม 3-4 เมษายน-พฤษภาคม 2519, หน้า 84.

⁴Stephen Green, "King Wachirawut's Policy of Nationalism" In Memoriam Phya Anuman Rajadhon, edited by Tej Bunnag and Michael Smithies (Bangkok : The Siam Society, 1970), p. 254.

การดำเนินพระบรมราชาบายในเรื่องชาตินิยม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำใน 2 ลักษณะคือ การสร้างชาตินิยมในทางตรง และการสร้างชาตินิยมในทางอ้อม

การดำเนินพระบรมราชาบายในเรื่องชาตินิยมทางตรง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นในด้านการป้องกันประเทศ และการปลุกความรู้สึกร่วมกันของคนในชาติเป็นประการแรก การที่ญี่ปุ่นสามารถชนะรัสเซียได้ ทำให้สถานภาพของประเทศญี่ปุ่นทัดเทียมกับชาติตะวันตกยิ่งขึ้น นับเป็นตัวอย่างหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้สนับสนุนพระบรมราชาบายชาตินิยมของพระองค์ ทั้งนี้เพราะประเทศญี่ปุ่นอยู่ในทวีปเอเชียเช่นเดียวกับประเทศไทย พระองค์ทรงมุ่งมั่นจะสร้างกำลังกองทัพอันแข็งแกร่งเพื่อใช้ต่อต้านภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยม ทรงตระหนักว่าการทำสงครามกับเพื่อนบ้านนั้นมีสิ่งที่ดี แต่ถ้าในกรณีที่ไทยอยู่ในภาวะสงคราม ทรงขอให้คนไทยสามัคคีกันทั้งร่างกายและจิตใจเพื่อปกป้องชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ให้รอดพ้นจากการรุกรานของศัตรู แม้ว่าจะมีใครทรงแจ้งให้ชักลงไปได้ว่าประเทศไทยเป็นศัตรูสำคัญของไทย แต่ถ้าหากพิจารณาจากการที่ไทยต้องเสียดินแดนถึง 1 ใน 3 ของประเทศให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส ประเทศทั้งสองก็น่าจะเป็นศัตรูของไทย แต่พระองค์ก็ไม่ทรงระบุงลงไปอย่างเด่นชัด ต่อมาเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยการทำสงครามระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสพวกหนึ่ง กับเยอรมันและออสเตรีย ฮังการี อีกพวกหนึ่ง ในช่วงแรกประเทศไทยประกาศเป็นกลาง แต่ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำประเทศเข้าสู่สงครามโดยเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร ประกาศสงครามกับเยอรมัน ออสเตรียและฮังการี ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงคำนึงถึง "ประโยชน์ของกรุงสยามและสันติภาพแห่งโลก"¹ โดยพระองค์ทรงประณามฝ่ายเยอรมัน ออสเตรียและฮังการีว่าเป็นฝ่ายที่ "เพิกเฉยต่อ

¹ ใสว วัฒนเศรษฐ (รวบรวม), เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้า (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2500), หน้า 135.

ธรรมระหว่างประเทศ"¹ และในกรณีพบปะของชาวจีนภายในประเทศก็นับว่าเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงกระตุ้นให้คนไทยมีความรู้สึกต่อต้านชาวจีน² ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการที่ชาวจีนเคลื่อนไหวทางการเมืองในหมู่พวกของตน³ ได้กลายเป็นปัญหาแก่ชาติไทยจนกลายเป็นการกระตุ้นชาตินิยมแก่ชาวไทยเพิ่มขึ้น

นอกจากนั้น จากการที่ญี่ปุ่นสามารถรบชนะรัสเซียนั้นทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่า ความมั่นคงทางด้านการทหารของชาตินั้น แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่ติดเทียมกับอารยประเทศ

... ในประเทศที่ยังคงเหลืออยู่เป็นอิสระ 4 ประเทศในซุมพทวีนนี้ อิหร่านก็กำลังถูกอยู่ในเวลาถูกละทุกแทบจะเอาตัวไม่รอด ฝ่ายจีนนั้นเองก็มิได้มีเหตุการณไม่เรียบร้อยต่าง ๆ อยู่เนื่อง ๆ คงเหลือแต่เมืองเวกกับญี่ปุ่น ก็ยังคงสงบบราบคาบอยู่พอที่จะเยยหนาไค ใน 2 ประเทศนี้โลกนิยมนับถือประเทศไหนมากกว่ากัน มีความเสียใจที่จะบอกว่า เขานับถือประเทศญี่ปุ่น เพราะเหตุไร เพราะญี่ปุ่นไคแสดงให้ปรากฏแก่โลกชัดเจนแล้วว่าเมืองญี่ปุ่นมีนักรบที่สามารถ ไม่ยอมหย่อน มีกำลังทหารมากพอที่จะยกออกไปทำสงครามนอกอาณาเขต มีชัยชนะไคถวย⁴

¹ ส. วัฒนเศรษฐ์ (นามแฝง) (รวบรวม), เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้า..., หน้า 136.

² William G. Skinner, Chinese Society in Thailand and Analytical History New York : Cornell University Press, 1962), p. 155.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 น. 20.12/5 หนังสือพิมพ์คัด "รีบบลิค-จีน", ไทย, 12 เมษายน, 2456.

⁴ ทวน วิริยาภรณ์ (รวบรวม), พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระจอมเกล้า, พระพุทธเจ้าหลวง, พระมหากษัตริราชเจ้า, พระปกเกล้า, พระเจ้าอยู่หัว-ภูมิพล (ธนบุรี : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2507), หน้า 44-45.

จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแน่วพระทัยว่าความมั่นคงทางด้านการทหารจะทำให้ชาติดำรงอยู่ได้โดยปลอดภัย จากสาเหตุการก่อการจลาจลขุนวายุของชาวจีนภายในประเทศเมื่อ พ.ศ. 2453 ก็คือ และการที่ไทยไม่สามารถพึ่งตัวเองได้ทางเศรษฐกิจ ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่าทหารเป็นสิ่งจำเป็นที่จะปลุกสัญชาตญาณของความรักชาติและป้องกันตัวเพื่อรักษาเอกราชและคงอยู่โดยการพึ่งตนเอง¹ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินพระบรมราโชบายให้ความสำคัญกับทางด้านทหารมาก เช่นมีการฝึกอบรบทหารแบบยุโรป การแก้ไขพระราชนิพนธ์ติการเกณฑ์ทหารใหม่ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือการจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นเพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือนให้รู้ถึงยุทธวิธีในการรบและการป้องกันประเทศ นอกจากนี้พระองค์ทรงให้กำเนิดลูกเสือเพื่อฝึกหัดเยาวชนให้เกิดความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ให้ระเบียบวินัย มีวัฒนธรรม และรู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อประเทศชาติ

งานเสือป่าฉบับเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญที่สุดและเป็นงานที่ใหญ่ที่สุด ทรงเริ่มทำก่อนงานชิ้นอื่นทั้งหมด ตั้งแต่ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ² วัตถุประสงค์การจัดตั้งกองเสือป่าและลูกเสือก็เพื่อเป็นกำลังสำรองไว้ในยามบ้านเมืองเกิดสงคราม โดยพระองค์จะทรงยกตัวอย่างประเทศทางตะวันตกที่คองมีกองเสือป่าไว้ป้องกันต่อผู้ที่ยบุกรุกและใช้ป้องกันบ้านเมือง เช่น เบลเยียม การจัดตั้งกองทหารเสือป่ามีไว้เพื่อประโยชน์แก่ประเทศเล็ก ๆ ซึ่งมีกำลังทหารน้อยจึงจำเป็นต้องอาศัยพลเรือนเข้าช่วยในการป้องกันบ้านเมืองด้วย³

¹ W.F. Vella, King Vajirawudh of Thailand : Traditional Monarchy and Modern Nationalist (Bangkok, Thailand Information Center 1975), p.336

² จมื่นอมรรตุนภักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว..., หน้า 180.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120-124.

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหมกเขม่นงานเสือป่าอย่างหนักเพื่อให้เกิดผลตามพระบรมราโชบายที่วางไว้ ทำให้เกิดมีคณะทหารหนุ่มในเวลานั้นเฝ้าสังเกตการณ์การทำงานของเสือป่าโดยตลอด และมีความเห็นว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมียกเสือป่า เพราะตั้งขึ้นมาแข่งกับทหาร¹ พวกทหารพากันรู้สึกว่าการยกเสือป่าเป็นกิจกรรมประเภทหนึ่งที่ตั้งขึ้นซ้ำกับทหารซึ่งเป็นผลกระทบกระเทือนต่องบประมาณแผ่นดิน ทั้งทำให้ข้าราชการงานเมืองฝ่ายทหารและพลเมืองต้องอดวนสับสน เป็นการเสียเวลา เสียทรัพย์สิน เสียงานของชาติ² ดังนั้นการก่อตั้งกองเสือป่าของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงกลายเป็นมูลเหตุหนึ่งของความไม่พอใจของบรรดากลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

สิ่งที่บรรดาพวกกบฏ ร.ศ. 130 ต้องการคือ การปรับปรุงระบบการเมืองและการปกครองให้มีประสิทธิภาพและคล่องตัวยิ่งขึ้น และที่สำคัญก็คือการมีรัฐธรรมนูญเพื่อเป็นแบบแผนในการปกครองประเทศ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าทรงเห็นว่าการระบอบราชาธิปไตยยังเหมาะสมกับประเทศไทย ดังปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง "ฉวยอำนาจ" เน้นให้ประชาชนมีความสำนึกว่า "ราชาเป็นสง่าของแว่นแคว้น"³

อย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "คุลีตธานี" นครทดลองแห่งประชาธิปไตยขึ้น และได้โปรดเกล้าฯ ให้มี "ธรรมนูญลักษณะการ

¹ จมื่นอมรรตวรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว... , หน้า 129.

² ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130, หน้า 20-25.

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครเรื่อง หมิ่นประมาทศาล ตบตา ฉวยอำนาจ และ หนามยอกเอาหนามบ่ง (พระนคร : คุรุสภา, 2506), หน้า 200.

ปกครองคณะนคราภิบาล" ขึ้นไว้ใช้ในการปกครองคูสิตธานีก่อน แล้วนำไปทดลองที่ จังหวัดสมุทรสาคร พระยาสุรินทรราชฤทธิ์ (ชวน สิงหเสนี) เป็นคนอ่านประกาศ ลักษณะการปกครองในปี พ.ศ. 2461 ในปี พ.ศ. 2465 ได้ออกกฎหมายนโยบายการ อันเป็นการวางระเบียบและอัตราพิภคภามาสำหรับคูสิตธานี มีการประชุมทวนนาคร เลือคนผู้แทนตำบล เชนฐบุรุษ และนคราภิบาล ทำหน้าที่เป็นหัวหน้า รับผิดชอบ คำเนน- การปกครอง ทรงตั้งพรรคการเมือง "คณะแพรแถบสีน้ำเงิน" ซึ่งทำหน้าที่คล้าย ๆ พรรคฝ่ายค้าน และได้ทรงสนับสนุนมหาดเล็ก ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำหนังสือพิมพ์ ให้ตั้ง "คณะแพรแถบสีแดง" ขึ้นมาต่อสู้ทางการเมือง กับ "คณะแพรแถบสีน้ำเงิน"¹ ตามการปกครองแบบรัฐสภาในระบอบประชาธิปไตย มีการจัดเก็บภาษีที่ดิน จัดตั้ง ธนาคาร เพื่อให้เหมือนกับการปกครองจริง ๆ

ถึงแม้ว่าคูสิตธานีจะเป็นนครทดลองการปกครองแบบประชาธิปไตยมีธรรมนูญ การปกครองคณะนคราภิบาลก็ตาม แต่การดำเนินงานส่วนใหญ่แล้วเป็นการ เลือกตั้ง นคราภิบาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ใกล้ชิดขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีการ แข่งขันสอบมัคคุเทศน์ของคูสิตธานี การประกวดความสะอาดตามบ้านเรือน ถนน กิจการสาธารณสุข ในคานหลักการของหลักประชาธิปไตย บรรดาข้าราชการ ขุนนาง ต่าง ๆ ที่เข้าเป็นสมาชิกในคูสิตธานีเอง ก็ยังไม่เข้าใจในแนวพระราชดำริที่แท้จริง ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเลย โดยพิจารณาได้จากบันทึกในปี พ.ศ. 2462 ของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ที่กล่าวถึงการเลือกตั้ง เชนฐบุรุษและนคราภิบาล ในวันที่ 26 สิงหาคม ไว้ว่า

...เป็นอันว่าพระราชประสงค์ที่ทรงพระราชดำริจะให้มิคณะอื่นก่อตัวขึ้นเพื่อ ประโยชน์ในการออกสิทธิออกเสียงทางการเมืองแข่งกับคณะแพรแถบสีน้ำเงิน ของพระองค์นั้นไม่เป็นประสพผล ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นไม่มีผู้ใดเข้าใจพระราช- เจตนา และข้าราชการไทยในสมัยนั้นยังติดนิสัย "ว่าตามเจ้า" อยู่อย่างแกลไม่

¹จมีนอมรกรรมรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), คูสิตธานีเมืองประชาธิปไตยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ..., คำนำ.

หาย ทั้ง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดปรานผู้ที่คัดค้าน
อย่างมาก¹

สรุปได้ว่า คุสิตธานีเปรียบเสมือนเป็น "ขุนนางสโมสร" นั้นเอง² และ
"ทวยนาคร" ของคุสิตธานีก็ไม่สามารถเป็นตัวแทนของ "ปวงประชาราษฎร์"
ของชาวสยามโดยทั่วไปได้³

จึงเปรียบเสมือนเป็น "ขุนนางสโมสร" นั้นเอง² และ "ทวยนาคร" ของคุสิตธานี
ก็ไม่สามารถเป็นตัวแทนของ "ปวงประชาราษฎร์" ของชาวสยามโดยทั่วไปได้³

การดำเนินพระบรมราโชบายเรื่องชาตินิยมทางอ้อม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อ
ปลุกความรู้สึกของคนไทยให้มีความร่วมมือร่วมใจในการประกอบกิจการต่าง ๆ รวม
ถึงการมีจุดร่วมในการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยพระองค์ทรงนำสถาบันชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์ มาสร้างจุดร่วมในการยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทย พระองค์ทรง
นำธงไตรรงค์ซึ่งมี 3 สี หมายถึง ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ มาเป็นธงประจำชาติไทย
สัญลักษณ์ทั้ง 3 สถาบันนี้จะปรากฏบนฉัตรธง จะขาดสถาบันใดสถาบันหนึ่งไปไม่ได้

ในฐานะของพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่า พระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อความมั่นคงของ

¹ จมื่นอมรรตวรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), คุสิตธานีเมืองประชาธิปไตยของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คำนำ หน้า ฉ.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "บทวิจารณ์หนังสือ "คุสิตธานี เมืองประชาธิปไตยของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว"" อักษรศาสตร์วิจารณ์ 1 กรกฎาคม 2526,
หน้า 49-55.

³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ชัชติยา วรรณสุต, เอกสารการเมืองการปกครองของ
ไทย (พ.ศ. 2417-2477) (พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 72.

ประเทศเป็นอันดับแรก สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันสำคัญที่คนไทยทุกคน จะต้องจงรักภักดี และถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำชาติ¹ อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกและพุทธมามกะ ไค้ทรงมีพระราชดำริอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปศาสนาอันปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ พระบรมราโชวาทในโอกาสต่าง ๆ ทรงนำคุณค่าของพระพุทธรูปศาสนามาใช้เป็น กุศโลบายในการดำเนินการปกครองประเทศให้สอดคล้องกับพระบรมราโชบายของ พระองค์ ให้กิจการบ้านเมืองดำเนินไปด้วยดีและเอื้อให้ประชาชนทั้งปวงมีความสุข ภายใต้วพระบรมโพธิสมภารของพระองค์

สภาพทางสังคม

สภาพทางสังคมมีความสำคัญต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากสังคมไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลง ไปจากเดิมอย่างมาก ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลทางด้านความคิดของหมู่ปัญญาชน ที่ได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ ความพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการ- เมือง การปกครองภายในประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มก่อการกบฏในต้นรัชกาลในปี พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของหมู่ปัญญาชนที่มี ต่อการปกครอง

อย่างไรก็ตาม ความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองมีอยู่เฉพาะกลุ่มชน ที่ได้รับอิทธิพลการศึกษาจากต่างประเทศ แลประชาชนส่วนใหญ่อันประกอบ เป็นสังคมไทยนั้นเป็นเกษตรกร ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน รั้ระดับความรู้ ความเข้าใจทางด้านการเมืองส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับต่ำ ประกอบกับพื้นฐานของ สังคมที่เป็นแบบดั้งเดิม ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับสิทธิเสรีภาพทางการเมืองมาก่อน

¹ ใญ่ฟ้า ชมจับทร์, "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาท- สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสาร โครงการตำรา ศาสตรและมนุษยศาสตร์ 30 เมษายน 2519, หน้า 30.

เคยชินกับการปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงทำให้คนไทยในระดับพื้นฐานของสังคมไม่กระตือรือร้นในทางการเมือง โดยเฉพาะการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเห็นว่าการปกครองในระบอบราชาธิปไตยยังจำเป็นสำหรับสังคมไทย แต่ก็ได้ทรงตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเห็นในหมู่ผู้ที่ได้รับการศึกษา และผู้ที่ได้รับอิทธิพลของแนวความคิดทางตะวันตกเกี่ยวกับลัทธิทางการเมือง จนถึงกับสรุปได้ว่าไม่มีใครจะหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยได้ และพระองค์ยังได้ทรงเห็นว่าการที่มีรัฐธรรมนูญในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้นมีข้อดีในแง่ที่ว่า เป็นการปกครองที่ลดความไม่แน่นอนที่มีอยู่ในการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปได้ เพราะ

...อำนาจมิได้อยู่ในมือคนเดียว ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีศัตรูมีข้าพยานโลกก็เปลี่ยนไม่ได้ ประชาชนได้มีเสียงในการปกครองชาติบ้านเมืองของตนเอง เสนาบดีผู้รับตำแหน่งหน้าที่ปกครองก็รับผิดชอบต่อประชาชน จำเป็นต้องทำการให้เป็นไปอย่างดีที่สุดจะเป็นไปได้ เพราะถ้าแม้ว่าทำการในหน้าที่บกพร่องลงประชาชนไม่ไว้วางใจต่อไป ก็อาจจะร้องขึ้นจนต้องลาออกจากตำแหน่ง คนที่ประชาชนไว้วางใจก็จะได้มีโอกาสเข้ารับตำแหน่งหน้าที่ทำการงานให้ดำเนินไปโดยทางอันสมควรและถูกต้องตามประสงค์แห่งประชาชน²

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475....., หน้า 60.

² จดหมายเหตุรายวันของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2517, หน้า 175-181.

กล่าวอย่างสั้น¹

ได้มีกลุ่มคนบางกลุ่มซึ่งอ้างตนว่าเป็นตัวแทนของประชาชนทั้งหมด ไม่เห็น
 คว้ยกับการปกครองระบอบราชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เรียกร้องต้องการให้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนระบอบการปกครอง พร้อมกับได้วิพากษ์
 วิจาร์ณการปกครองในหน้าหนังสือพิมพ์ เช่นข้อความตอนหนึ่งในหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งว่า

... การปกครองของประเทศจะปกครองด้วยสิทธิใดก็ตาม ผู้เป็นประมุขแห่งประเทศ
 จักเป็นผู้ต้องหาเพื่อคนใหม่หาชนพอใจนิยมลัทธิอื่น ๆ ว่าเป็นลัทธิที่ยังความสันติสุข
 ให้เกิดขึ้นแก่พวกเขาและเป็นไปเพื่อความเจริญของประเทศชาติ จะทำตามความ
 พอใจของผู้เป็นประมุขฝ่ายเดียวได้ไม... ประเทศที่เจริญแล้วด้วยการศึกษา ผู้
 เป็นประมุขปกครองจะใช้วิธีการปกครองคนอย่างปกครองปลุสส์ควหรืออย่างเลี้ยง
 ปลุสส์ควไม่ได้เพราะประเทศและมหาชนพบความเป็นป่าเถื่อนแล้ว²

นอกจากนั้นหนังสือพิมพ์บางกอกการ เมือง เป็นหนังสือพิมพ์ที่แสดงออกถึง
 บทบาททางการเมืองได้เขียนบทความเรื่อง "กฎหมายธรรมนูญประเพณี"³ โดยเสนอ
 ให้รัฐบาลออกกฎหมายรัฐธรรมนูญเพื่อช่วยในการปกครองบ้านเมืองให้ดำเนินไปอย่าง
 มีหลักเกณฑ์และประสิทธิภาพ และหนังสือพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์ได้เสนอบทความ
 พยายามชักจูงให้ประชาชนเห็นความสำคัญและเข้าใจต่อกระบวนการประชาธิปไตย
 เป็นบทความเรื่อง "เงินเดียวกับความอิสรภาพ"⁴ ซึ่งให้เห็นความสำคัญของประชาชนว่า

¹จดหมายเหตुरายวันของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว... ,

หน้า 55.

²"นานาการม" กรรมกร 2 (8 มีนาคม 2466), หน้า 845-855.

³บางกอกการเมือง 2 มีนาคม 2466.

⁴จีนโนสยามวารศัพท์ 21 เมษายน 2464.

เมื่อร่วมพลังกันกระทำสิ่งใดมักจะประสบความสำเร็จ

จากบทความของหนังสือพิมพ์เหล่านี้ ย่อมแสดงถึงความมีเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก

ในส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงยอมรับว่าระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบที่ไม่พึงปรารถนาเท่าใดนักและไม่แน่นอนว่าจะเป็นการปกครองที่ดี¹ แต่จากการที่พระองค์ได้เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันตกตั้งแตนครปฐมถึงกาญจนบุรีในเดือนมกราคม พ.ศ. 2456 ได้ทำให้พระองค์เบาพระทัยมากกว่าความจงรักภักดีของประชาชนนอกกรุงเทพฯ ต่อพระองค์ยังมีอยู่ทั่วไป และประชาชนในเขตหัวเมืองยังไม่มีใครรับอิทธิพลของแนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปการปกครองเหมือนกับคนกรุงเทพฯ โดยได้ทรงบันทึกไว้ว่า

... การเดินทางครั้งนี้ เป็นเครื่องเปิดตาคุณให้รู้จักเมืองของคนซึ่งเห็นว่าที่อยู่
ในกรุงเทพฯ ทำให้รู้สึกว่าคุณไทยไม่หมกอยู่แต่เพียงกรุงเทพฯ และความคิด-
เห็นของชาวกรุงเทพฯ ไม่ตรงกับความคิดของคนทั่วไป ซึ่งจะทำให้แลเห็น
ได้ว่า การที่คนมักพูดไปต่าง ๆ นั้นมีเหลวไหลอยู่เป็นอันมาก เป็นคนวาระราษฎร
เคื้อครอนมาก เพราะจนเต็มทีเช่นนี้ ก็มีพยานปรากฏอยู่เป็นทางแทบตรงกันข้าม
คือตลอดทางที่เดินมา ราษฎรนำข้าวหลามมาแจกให้กิน ซึ่งถ้าจริงคงนำมา
ไม่ได้อะไร และบางแห่งมีสำรับมาเลี้ยงด้วยซ้ำ เพราะฉะนั้นก็เป็นอันไม่ตรงตามคำ
ที่นักพูดกล่าวประการหนึ่งแล้ว ส่วนขอที่ว่าใคร ๆ จะต้องการเปลี่ยนแปลงใน
ลักษณะปกครองนั้น เมื่อใดไปแลเห็นเวลาที่ราษฎรพากันแตกตื่นมา "ชมบุญ"
แล้วก็จะแลเห็นไคร่ที่คนไทยหมกมากมีใครมีความต้องการจะเปลี่ยนแปลงอะไร
เลย และถ้าขึ้นจะเปลี่ยนแปลงไปก็คงใครทำเล่นเป็นฉิว ๆ เท่านั้น และก็จะทำ
ไคร่เฉพาะในบางกอก เพราะจะไม่มีผู้ใดสามารถเข้าใจลักษณะปกครอง
ประชาธิปไตยเลย ถึงแม้ในบางกอกก็จะมีแต่ผู้เข้าใจควายปากมากกว่าเข้าใจ
จริง ๆ²

¹ จดหมายเหตุนายวันของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว...

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-61.

พิจารณาจากข้อความดังกล่าวย่อมแสดงว่าสภาพสังคมส่วนใหญ่ประชาชน
ยังมีความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ภายใต้การปกครองระบอบ ราชาธิปไตย ซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความมั่นใจพระทัยในลักษณะการปกครอง
ที่เป็นอยู่นี้ว่าดีแล้ว สำหรับเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็เป็นเพียงความคิด
ของบุคคลบางกลุ่มที่พระองค์เรียกว่า นักพูด ไม่กี่คนในกรุงเทพฯ ซึ่งไม่เข้าใจ
ประชาธิปไตยที่เป็นรูปแบบของการปกครองที่แท้จริงเลย นอกจากนี้พระองค์ยังทรง
บันทึกว่าหากประชาชนมีความประสงค์ตรงกันแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของ
ไทยก็คงจะต้องเป็นไปเหมือนอย่างอื่น ๆ ซึ่งพระองค์ไม่สามารถหาค้นหาได้¹

การที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจด้านการเมือง และ
เคยชินต่อการปกครองที่มีมาแต่ดั้งเดิมดังกล่าวแล้ว ย่อมมีผลต่อแนวทางการบริหาร
ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของพระองค์อย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะการที่พระองค์
ทรงเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยยังไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ของไทยในขณะนั้น²
ย่อมเป็นผลสะท้อนให้เห็นได้ถึงสภาพสังคมไทยในรัชสมัยของพระองค์ได้ กล่าวคือ
เนื่องจากประชาชนยังไม่มีความรู้พอที่จะทำการปกครองตนเองได้ ดังนั้นถ้าให้อำนาจ
ให้สิทธิที่จะทำการตัดสินใจเอง ก็จะนำไปใช้ในทางที่ผิด เป็นผลร้ายต่อชาติบ้านเมือง
โดยทรงยกตัวอย่างว่า

... สมมติว่ามีการวิวาทหาความวิวาทระหว่างชาติสองชาติ ซึ่งถ้าจะทำความ
เข้าใจกันแล้วก็สามารถยุติข้อพิพาทได้ แต่ดูประชาชนเห็นว่าการปรานีปรานอม
ผ่อนผันนั้น เป็นการเสียเกียรติภูมิก็อาจเรียกร้องให้ทำสงครามได้ ซึ่งจะเป็นผล
ร้ายต่อชาติ เพราะสงครามจะนำความหายนะในทุณฺฑ์ ๗ มากมาย โดยที่
ประชาชนไม่รู้ว่าจะเกิดผลร้ายเช่นนั้น หรือเรียกร้องให้ทำสงคราม ดังนั้น
ลักษณะเช่นนี้จึงเปรียบประหนึ่งว่าคนไทยยังไม่เข้าใจในเรื่องสิทธิและเสรีภาพ

¹จดหมายเหตุนายวันของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว...
หน้า 175-191.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ. 2411-2475..., หน้า 55-60.

ตามระบอบประชาธิปไตยคือพอ ซึ่งโดยส่วนใหญ่สภาพสังคมไทยมักจะถือว่าเรื่อง การเมืองเป็นของชนชั้นศักดินาเจ้าใหญ่ นายโตเป็นผู้ทำ ราษฎรส่วนใหญ่ไร้ความรู้ก็มักจะทำมาหากินหรือปล่อยให้ชีวิตไปตามบุญตามกรรม ยึดประเพณีเก่า ๆ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต จึงทำให้คนส่วนใหญ่ยึดมั่นในประเพณีและวิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ มีการเปลี่ยนแปลงยาก (Resistant to change) ไม่อยากจะเปลี่ยนแปลงอะไรแม้ระบบเก่าจะล้าสมัยก็ตาม¹

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญและใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการเสด็จประพาส ณ ที่ต่าง ๆ ก็เพราะทรงถือว่าเป็นกิจการอันหนึ่งในการปฏิบัติพระราชกิจของผู้ปกครองประเทศที่จะต้องหาโอกาสคลุกคลีไต่ถามในทุกชั้นของราษฎร ซึ่งการกระทำเช่นนี้จะทำให้ราษฎรยิ่งหวีความจงรักภักดีในองค์ผู้ปกครองมากขึ้น² ดังในบทความที่ทรงเขียนกล่าวถึงการเสด็จเสวยมณฑลทักษิไน ใน พ.ศ. 2458 ในฐานะประชาชนคนหนึ่งไว้ว่า "เมื่อมีโอกาสเห็นองค์พระมหากษัตริย์แล้วก็ยิ่งมีความจงรักภักดีมากขึ้น และจะทำให้ประชาชนให้ความเคารพต่อเจ้าหน้าที่ราชการเหมือนหนึ่งให้ความเคารพจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์นั่นเอง"³

จากข้อความดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าการเสด็จเยี่ยมราษฎรเป็นพระบรมราโชบายอันหนึ่ง ซึ่งกระทำไปเพื่อสร้างความจงรักภักดีในหมู่ประชากรราษฎรอันเป็นสิ่งสำคัญ อีกนัยหนึ่งเป็นการสร้างความมั่นคง ความจงรักภักดีของประชาชนต่อระบบการปกครองแบบราชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุข

สิ่งหนึ่งที่ช่วยเป็นกระบอกเสียงทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบถึงความเป็นอยู่ของประชาชน นั่นคือ หนังสือพิมพ์ ในรัชสมัยของพระองค์ได้

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ. 2411-2475..., หน้า 62.

² อัครพาทู (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว), การเสด็จจากพระนคร ประมวลบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค ปกิณกะ (กรุงเทพฯ : ศูรสภา, 2494), หน้า 117-118.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ทรงเปิดโอกาสให้เสรีภาพทางด้านการสะท้อนภาพสังคมและด้านการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ ดังที่ เวอร์จิเนีย ทอมสัน (Virginia Thomson) กล่าวไว้ใน Thailand : The New Siam ว่า "ในตอนต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศสยามมีเสรีภาพทางการหนังสือพิมพ์อย่างแท้จริง"¹

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์เช่นนี้ก็เพราะทรงเห็นว่าหนังสือพิมพ์เป็นสะพานสำคัญที่เชื่อมโยงพระองค์กับพลกนิกรโดยจะได้ทรงมีโอกาสที่จะได้ทรงสดับรับฟังความทุกข์สุขและเสียงของราษฎร² เสมือนผู้ดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ³ ซึ่งเป็นหนทางให้ทรงสามารถช่วยเหลือประชาชนของพระองค์ได้ดังเช่นครั้งหนึ่ง หลุย คีร์วัต นักหนังสือพิมพ์ผู้มีชื่อเสียงในสมัยนั้น และเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เคลิเมนต์ โค้เสนอเรื่องราวการผู้ใหญ่คนหนึ่งที่กระทำการอุกอาจโดยพลการ เข้าไปย่ำยีแก่ที่นาของราษฎรที่กรุงเก่า พระองค์ก็ทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้ทำการสอบสวนในทันที⁴

จากสภาพทั่วไปทั้ง 3 ด้านข้างต้น ส่งผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะทรงนำพระพุทธศาสนามาใช้เป็นกุศโลบายในการดำเนินการปกครองประเทศ ซึ่งจะได้ศึกษารายละเอียดในบทต่อไป

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าเพียงปีเดียวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์คือปี พ.ศ. 2454 ได้เกิดมีการเคลื่อนไหวของแนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่เกี่ยวข้องกับสภาพการดำเนินชีวิตของสังคม-

¹ หลุย คีร์วัต, ประชาธิปไตย 17 ปี (พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลกิจ, 2493), หน้า 79.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 88-89.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

ไทยของกลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 ทำให้ทราบได้ว่าเริ่มมีความไม่พอใจในการบริหารงานของรัฐบาลภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เกิดขึ้นอยู่มาก โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการ ความไม่พอใจที่เกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ ที่สำคัญที่สุดก็คือ ความรู้สึกที่ว่าระบบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่สามารถนำประเทศไปสู่ความเจริญทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ ได้ นอกจากนั้นสาเหตุที่เกิดจากการได้รับความอยุติธรรมตั้งแต่ที่คณะกบฏ ร.ศ. 130 กล่าวถึงการลงโทษทหารในปลายรัชกาลที่ 5 ก็มีความสำคัญก่อให้เกิดความเปรียบเทียบว่ามีการเลือกปฏิบัติและมีความไม่ยุติธรรม แต่สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่กบฏ ร.ศ. 130 ไม่พอใจคือ ความทุกข์ยากของประชาชนซึ่งเกิดจากบทบาทและการปฏิบัติตัวของข้าราชการในสมัยนั้นต่อประชาชน¹ เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการบริหารในจังหวัดที่พระองค์เสด็จประพาสนั้น ยังมีความสุขสบายอยู่ไม่เค็้อร่อนนั้น นายทหารที่เป็นบุคคลสำคัญในการกบฏกลับมีประสบการณ์ในทางตรงกันข้าม และภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่นายทหารเหล่านี้ได้พบมาก็เป็นประชาชนที่อยู่ในจังหวัดที่พระองค์ได้เสด็จไปประพาสเช่นกัน คือบริเวณเมืองนครชัยศรี และจังหวัดสุพรรณบุรี ร้อยตรีเหรียญ ศรีจันทร์ และ ร้อยโทจรูญ ได้ไปทำการประจำอยู่ที่กรมทหารราบที่ 12 ซึ่งตั้งอยู่ในเขตจังหวัดทั้งสองเช่นกัน นายทหารทั้งสองได้พบเห็นสภาพความเป็นอยู่ของ

* เนื่องจากวิวาทระหว่างทหารกับมหาดเล็กของรัชกาลที่ 6 ซึ่งขณะนั้นยังดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และรัชกาลที่ 6 ทรงสั่งให้โยยหลังกลุ่มทหารซึ่งถ้าหากไม่มีการลงโทษ พระองค์จะหลุดออกจากตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช การนี้รัชกาลที่ 5 ต้องทรงจำยอมทำคามเพราะเกรงว่าจะเกิดเหตุการณ์ลุกลามต่อไป คุรายละเอียดใน ร้อยตรีเหรียญ ศรีจันทร์ กบฏ ร.ศ. 130, หน้า 44-45

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองการเปลี่ยนแปลงการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475..., หน้า 62.

ประชาชน และสรุปความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า¹

1. ประชาชนที่อยู่ห่างไกลตัวเมือง หรือที่ว่าการจังหวัดออกไปนั้นได้มี ชีวิตอยู่ด้วยความหวาดกลัวและต้องเสี่ยงภัยนานาประการ เช่น โจรภัย, อมาตย์ภัย (ภัยจากข้าราชการ)

2. เจ้าหน้าที่ผู้ปกครองนับแต่ต้นคอจนปลายจะเอาเป็นหลักแหล่งที่พึ่งพิง อย่างจริงจังได้ยาก นอกจากเป็นสมัครพรรคพวกที่ได้รับประโยชน์ร่วมกับเทศบาล หรือเจ้าเมือง ซึ่งไม่เอาใจใส่ในทุกข์สุขของราษฎรที่ควร

ประสบการณ์ของนายทหารทั้งสอง นับว่าตรงกันข้ามกับสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพบเห็น การที่พระองค์เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันตก นี้ เป็นเพราะทรงมีพระราชประสงค์ที่จะไปพิสูจน์ดูความเป็นอยู่ของราษฎรในเขต กรมทหารที่ 12 ซึ่งเป็นกรมทหารที่นายทหารหัวหน้ากบฏเคยประจำอยู่ แต่พระองค์ ก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริงของราษฎร หากพบกับราษฎรที่ข้าราชการคง จะเกณฑ์มารับเสด็จหรือไม่ก็มา "ขมบุญ" ของพระองค์ แต่พระองค์ได้พบได้ตามทุกข์- สุขเพียงชั่วขณะเท่านั้น²

การเกิดกบฏ ร.ศ. 130 นี้ เป็นผลสร้างความสะเทือนใจให้กับพระบาท- สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก³ ทรงถือว่าเป็นการสูญเสียความ

¹ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130 ..., หน้า 53-58.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย- พ.ศ. 2411-2475..., หน้า 63.

³วิเศษ วิเชียร (รวบรวม), "พระราชหัตถเลขาถึงพันโท พระนราธิราช- ภักดี" (27 ตุลาคม ร.ศ. 131) วารสารประวัติศาสตร์ 4 (กันยายน-ธันวาคม, 2522), หน้า 100.

ศรัทธาและความเชื่อถือในพระราชอำนาจของพระองค์ในหมุมบรรดาทหาร ผู้ก่อการ
กบฏ เสมือนว่า ทหาร เป็นผู้ไ้โกงพระราชอำนาจของพระองค์ไป¹ เพื่อเป็นการทดแทน
การถูกทำทายเป็นพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำพระบรมราชาธิบายชาตินิยมมาช่วยย้่า
ในความชอบธรรมในพระราชอำนาจของพระองค์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มี
ความสำคัญต่อเนื่องซึ่งกันและกัน พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชภาระสร้างควม-
เจริญให้มีขึ้นในชาติ เปรียบประดุจขงชัยของชาติ² ชาติจะเจริญก็ขึ้นอยู่กับพระมหาก-
ษัตริย์ทรงทะนุบำรุง ในขณะที่เดียวกัน ชาติกับศาสนาก็มีความสัมพันธ์กัน ถ้าวินชาติ
ศาสนาก็อยู่ไม่ได้ ถ้าศาสนาเสื่อม ประชาชนขาดคุณธรรม ชาติก็ยอมเสื่อมสลายไป
ควย³ พระมหากษัตริย์จะทรงมีบทบาทสำคัญในการจรจรโลงควรงไวซึ่งสถาบันชาติ
และศาสนา โดยเฉพาะในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ มีคน
ไทยเป็นจำนวนมากสำเร็จการศึกษาและได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ความนิยมฝรั่ง
ได้เกิดมีขึ้น⁴ มีความคิดว่าสิ่งที่เป็นอยู่ในประเทศไทยเดิม รวมถึงระบบการปกครอง
นั้นเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่ใช่ "สิ่งที่ศิวิไลซ์"⁵ ต้องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพร้อมๆกับพากัน
เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ทำให้คนไม่ทันสมัยเหมือนกับประเทศที่นับถือคริสตศาสนา
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแนว

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ก.1/11 พระราชหัตถเลขาพระบาท-
สมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาสิทธิราชเคโช (30 พฤษภาคม ร.ศ. 131)

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า..., หน้า 66.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

⁴ ส. วัฒนเศรฐ (นามแฝง), เกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว..., หน้า 440.

⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประมวลนิทานรัชกาลที่ 6
(พระนคร : บรรณาการ, 2515), หน้า 100.

ความคิดเช่นนี้ โดยพระองค์ทรงยืนยันว่า แม้คนเราจะคงถือพุทธศาสนาอยู่ก็ไม่
ศิริไลซ์น้อยลงไป¹ ดังนั้นในการปกครองประเทศในสภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง
เช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะนำพระพุทธรูป
ศาสนามาช่วยในการดำเนินการปกครองประเทศอย่างไรจึงเป็นเรื่องที่จะได้ทำการ
ศึกษาในตอนต่อไป

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทศนาเสือป่า
พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2486), หน้า 99.